

IĞDIR - KARAKOYUNLU TARİHİ MEZAR TAŞLARI
EDİTÖRLER: CENGİZ ATLI, HAZAL CEYLAN ÖZTÜRKER
ERZURUM, SALKIMSÖĞÜT YAYINEVİ, 2014, 251 S. *

*Serkan FURTUN***

Iğdır Karakoyunlu Tarihi Mezar Taşları

Ölüm, insanın doğumu kadar gerçek bir olgudur. Ölüm bazen mevlaya kavuşma olarak, bazen de bu dünyadan göç etme, ayrılma olarak düşünülür. Ölen kişinin bu dünyada kendisine ait tek varlığı olarak mezarı kalır. Mezarların ölen kişinin sembolü olması yanında, bir diğer önemi de ölen kişiye saygının ve sevginin dile getirileceği son yer olarak karşımıza çıkmasıdır.

Gerek Türk kültürü olsun gerek İslam inancı olsun mezar kültürü insan hayatında çok önemli bir yer tutmaktadır. Özellikle mezar taşları tarihe tanıklık eden eserler olup, kendi döneminin dini inancını, edebi yaşamını ve sosyal hayatını yansıtır. Bilindiği gibi Türk tarihinin en

*Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Arş. Gör. Iğdır Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili Ve Edebiyatı, El-mek: serkanfurtun@gmail.com

önemli ve en eski belgelerinin başında da Orhun Anıtları gelmektedir. Ergin bu anıtlar hakkında “İnsanlık âleminin sosyal muhteva bakımından en mânalı mezar taşları... (Ergin 1970, Önsöz).”¹ Olduğunu belirtir. Türk tarihi boyunca mezarlara verilen önem günümüzde de devam etmektedir.

Türklerde mezar taşlarında ayet ve hadis gibi dini yazılar; ağıt, övgü gibi edebi yazılar ile ölen kişinin sosyal statüsü ve değeri gibi onu anlatan yazılar bulunmaktadır. Bu yazılar arasında dönemin örf, adet ve gelenek gibi sözlü kültürlerde yerini almaktadır. Ölüye saygının en yoğun olduğu kültürlerden biri olan Türk kültüründe bu gibi mezar taşı öğeleri oldukça fazla bulunmaktadır.

Mezar taşlarının edebi ve tarihi değerleri göz önünde tutularak mezar taşlarıyla ilgili gerek ülkemizde gerekse yurtdışında birçok araştırma yapılmıştır. Bu araştırmalarda taşlardaki semboller, şekiller, yazılar incelenmiş ve o dönem hakkında edebi, sosyal ve kültürel değerler ortaya koyulmaya çalışılmıştır. “İğdır Karakoyunlu Tarihi Mezar Taşları” çalışmasında da tüm bu konulara değinilir. Bizde bu yazımızda “İğdır Karakoyunlu Tarihi Mezar Taşları” kitabını tanıtacağız.

Eserin oluşturulmasında seçilen çalışma alanı İğdır iline bağlı Karakoyunlu İlçesi Açık hava Müzesi’dir. Müze içerisinden de, tarihe tanıklık edebilecek düzeyde olan ve tahribata en az uğramış mezar taşları çalışmaya dâhil edilmiştir. Mezar taşlarından bazıları çeşitli tahribatlara uğradığından okunabilir vaziyette olanlar seçilmiş ve çalışmalar bunlar üzerinde yapılmıştır. Toplamda 650 adet mezar taşından sadece 155 tanesi incelenebilmiştir.

Kitapta İğdır’ın coğrafi konumuyla ilgili genel bilgiler ve tarihten günümüze kadar İğdır’ın genel durumu hakkında bilgiler verilmektedir. Bu bilgilerin ardından, mezar taşlarının türleri, mezar taşlarındaki yazılar ve mezar taşlarındaki yazıların içerikleri, mezar taşlarındaki yazıların orijinal hali ve günümüz Türkçesi ile bu yazıların dili, içeriği ve bu taşların sanat tarihi açısından önemi hakkında bilgiler verilmektedir. Eser olabildiğince titiz bir çalışmanın sonucunda ortaya çıkmış olup, mezar taşlarının tüm yönleriyle incelenmiş olması neticesiyle kendini belli etmektedir.

İğdır Karakoyunlu Tarihi Mezar Taşları adlı bu eser temel olarak altı bölümden oluşmaktadır. Kitabın başlangıç kısmında da Sunuş bölümü ve Önsöz bulunmaktadır. Kitabın giriş bölümünde Karakoyunlu bölgesi hakkında genel bilgilere yer verilmektedir. Karakoyunlu’nun jeopolitik konumundan coğrafi yapısına, geçmişten günümüze siyasi durumuna, nüfusundan günümüzdeki durumuna kadar her türlü bilgi kısa ve öz bir şekilde verilerek okuyucuya bölge hakkında temel bilgiler verilmektedir. Ayrıca giriş bölümünde proje hakkındaki genel bilgiler de yer almaktadır. Projenin çalışma alanı, kitabın kapsamı ve içeriği hakkında bilgiler verilerek okuyucu kitaba hazırlanmak istenmektedir.

Kitabın ikinci bölümünde Karakoyunlu ilçesinin tarihi gelişimi anlatılmaktadır. Bu bölümde anlatılanlara göre, çok köklü bir geçmişe sahip olan Karakoyunlu’nun tarihi, Paleolitik çağa kadar uzanır. O tarihten günümüze Karakoyunlu çok farklı yönetim altına girmiş, çok farklı kültürden de etkilenmiştir. Tarihi geçmişi bu denli köklü olan bir bölgenin, kültürel geçmişi de bu denli eski olabilmektedir ve bu da mezar taşlarının önemini artırmaktadır. Zira mezar taşları bir bakıma kültürel öğelerdir ve içlerinde kendi döneminin kültürünü barındırmaktadır:

“Karakoyunlu tarihsel olarak mevcut ismiyle çok gerilere gitmemekle birlikte, ortaya çıkan arkeolojik veriler ışığında, bölgedeki insanlık tarihinin, Mezolitik çağ ve onun öncesinde Paleolitik çağa kadar gittiğini söylemek mümkündür.”²

¹ Muharrem Ergin, Orhun Abideleri, Boğaziçi Yay, İstanbul, 2008.

² İ. Kılıç Kökten, “Kars’ın Tarih Öncesi” III. Türk Tarih Kongresi, Ankara, 1984, s. 194-204.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

Ayrıca çalışmanın bu kısmında görülüyor ki bu bölgede Türk hâkimiyeti'nin Alpaslan dönemine kadar uzanması yanında, İslam etkisinin de 645-646 tarihine kadar uzandığı görülür. Böylece Karakoyunlu bölgesi çok geniş bir dil ve kültür hazinesine sahip olur. Karakoyunlu Tarihi Mezar Taşları adlı bu eserde, bölgenin dil ve kültür hazinesinin gün yüzüne çıkarılması açısından önemli bir yer teşkil eder.

Kitabın üçüncü bölümü katalog bölümünden oluşmaktadır. Katalog bölümünde incelenen mezar taşlarıyla ilgili olabildiğince kapsamlı bilgiler sunulmaktadır. Bu bilgiler, tablolarla, resimlerle ve çizimlerle birlikte ve belli bir düzen içerisinde, görselliği de ön planda tutarak verilmektedir. Bu bölüm mezar taşlarının kimlikleri, mezar taşlarının ölçüleri, mezar taşlarının tipolojik özellikleri, mezarda yatanın kimlik bilgileri, mezar sahibinin künyesi gibi bilgilerden oluşur.

Kitabın bu bölümü, sayfa üç kısma ayrılarak hazırlanmıştır. İlk kısımda incelenen mezar taşının fotoğrafı koyulmuş, altına da mezar taşında yazanlar orijinal diliyle yazılmıştır. Böylece çok net okunamayan taşların okunmasında okuyucuya bir kolaylık sağlanmıştır. İkinci kısımda, mezar taşları üzerindeki yazılarla birlikte çizilmiş, hemen altına da mezar taşındaki yazıların transkriptine yerleştirilmiştir. Son kısımda ise mezar taşındaki bilgiler bulunmaktadır. Mezarın kimlik bilgileri başlığı altında; adı, cinsiyeti, ölüm tarihi, mezar taşının ölçüsü ve mezar taşının tipi hakkında bilgiler yer almaktadır. Hemen altta ise mezar taşı üzerinde yazanlar, günümüz Türkçesiyle verilmiştir. Bu bölümlerde fotoğraf ve çizim yan yana gelecek şekilde, orijinal dil, transkript ve Türkçe anlam da yan yana gelecek şekilde yerleştirilerek belli bir sistem takip edilmiştir. Bölüm hem görsel olarak ilgi çekici olmuş hem de bilgi olarak kolay bir öğrenme sağlanmıştır.

Kitabın dördüncü bölümünde mezar taşlarındaki yazılar, dil açısından incelenmektedir. Mezar taşlarındaki yazılar, o dönem halkının kullandığı sözcükleri dil ve imlasını yansıtır. Mezar taşları yazılı eserlerdir ki bunun sayesinde uzun yıllar kalıcı eserler grubundadırlar. Bu yazılar, mezar sahibine söylenen belki de son sözler olup halkın duygularını içeren ifadelerdir. Bu yüzden de yazılanlar ve bu yazılanların içerikleri kültür aktarımı açısından önemlidir. Mezar taşlarında kullanılan dil, o halkın kullandığı dildir. Bu yüzden o dönemdeki halkın dili ve de halkın dilindeki yanlışlar ve değişimler mezar taşlarından çıkarılabilmektedir.

Karakoyunlu bölgesi tarihin çeşitli dönemlerinde farklı dillerin etkisinde kalmıştır. Mezar taşlarında kullanılan dil o yörede, o dönemde hâkim olan dilleri ve bu dillerin ne kadar etkili olduklarını da göstermektedir. Sonuçta mezar taşı halkın elinden çıkan ürünler olduğu için, bir dilin halkı ne kadar etkilediğini mezar taşlarına bakarak da öğrenebiliriz. Örneğin, bu çalışmaya göre de Karakoyunlu'da hâkim olan diller Arapça, Farsça ve Türkçe olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu bölümde metinlerin orijinal halleri, günümüz Türkçesine aktarılmış hali ve Türkçe anlamları birlikte verilmektedir. Bölüm hazırlanırken incelenen mezar taşlarında bazı yazılar okunacak halde değildirler ya da bazı yerlerde şüpheye düşülmüştür. Kitapta bu gibi durumlar okuyucuya belirtilmektedir. Böylece olası hataların da önüne geçilmektedir.

Bu bölüm iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda dil ve imladan, ikinci kısımda ise içerikten bahsedilmektedir. Dil ve imla kısmında öncelikle yazı sitili incelenmektedir. Konuşma dilinde, yazı diline ve edebi dile göre yöresel özellikler ve farklılıklar bulunmaktadır. Mezar taşlarında, kelime yazımı hataları, tarihlendirme hataları cümle dizilişi hataları ve konuşma dilinin yazı dilinde kullanılması gibi hatalar da incelenmekte ve bu hataların sebeplerinden de söz edilmektedir. Kitapta olabildiğince çok örneğe yer verilerek, anlatılmak istenenler fazlaca örnekle desteklenmektedir. Aşağıdaki örnekte de gördüğümüz şekliyle mezar taşlarında yazılanlar önce orijinal haliyle yazılmakta, ardından da günümüz Türkçesi karşılığı yazılmaktadır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/ 12 Fall 2014

الله محمد على ٢٩٢١ هـ مرقد سكينه بنت حسن

(Allah Muhammed Ali 2921 Bu, Hasan'ın kızı Sekine'nin mezarıdır)

Bölümün ikinci kısmı içerik incelemesinden oluşmaktadır. Mezar taşlarında yazanlar sadece ölüm tarihi ve akrabalık derecesiyle ilgili yazılar değildir. Bazen bir ağıt, bazen bir dua bazen bir ayet ve bazen de bir temenni şeklindedir. Her kültürde, her inanışta bunlar değişebilmektedir. Mezar taşlarındaki bu değişimler toplumsal statüyü de gösterebilmektedir. İçerik bize hem toplumsal yapıyı, hem inanışı hem de mezarda yatanın künyesini vermektedir. Kitabın bu kısmının tüm bunların göz önüne alınarak hazırlandığı görülmektedir. Bu bölüm, erkek mezarları ve kadın mezarları arasındaki ifade ve içerik farklılıkları, mezardaki kişinin unvanı ve bu unvanların anlamlarının nereden geldikleri, mezar taşlarındaki ifadelerin nedenleri ile bu ifadelerin anlamları gibi bilgiler de içermektedir.

Bölümde ayrıntılı olarak işlenen bir diğer durum da mezhepsel özelliklerdir. Yörede mezhep açısından da farklılıklar vardır. Bu da mezar taşlarına ve mezar taşlarındaki ifadelere ve unvanlara yansımaktadır. Bu unvanların kişiye niçin verildiği ve kişiye kattığı değerler hem ayrıntılı olarak açıklanmakta hem de sayısal verilerle bu durum özetlenmektedir.

Bu bölümde de yine örneklere oldukça fazla yer verilmektedir. Hemen hemen her verilen konu için birkaç örnek mevcuttur. Bu örnekleme hem orijinal haliyle verilmekte hem de günümüz Türkçesi karşılığı verilerek yapılmaktadır. Böylece okuyucuya karşılaştırma imkânı verilmektedir.

Kitabın beşinci bölümünde ele alınan mezar taşlarının sanat tarihi açısından incelenmesine yer verilmektedir. Biliyoruz ki her mezar taşı bir sanat değeri bir edebi değer taşımaz ancak Karakoyunlu mezar taşları tarihe ışık tutması, sanat değeri ve içinde barındırdığı edebi değerlerle birer sanat eseri olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu mezar taşlarının her biri gerek süslemeleri gerek şekilleri, gerek üstündeki yazılar ile sessiz birer tarih ve sanat birikimleridir. Kitabın bu bölümündeki amaç, mezar taşlarındaki bu durumu ortaya koymak ve mezar taşlarındaki sessiz sanatın sesi olmaktır.

Bu bölüm, konu hakkında ön bilgiler verildikten sonra, mezar taşlarındaki sanat tarihi olgusu üç başlık halinde gruplandırılmakta ve okuyucuya bu şekilde sunulmaktadır. Bölümün başlangıç kısmında ölüm olgusundan bahsedilmektedir. Ölüm olgusuna bakış farklılıkları ve ölümün toplum üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir. Ayrıca bu bölümde “Ölüm bir yok oluş mu yoksa yeni bir hayat mıdır?” sorusu üzerinden hem ölümü, hem ölüm ardından yapılan törenleri ve hem de mezarlıkların ne şekilde oluşturulacağı üzerine durulmaktadır. Bunun yanında mezar taşlarının, kültürün ve inanışın bir parçası olduğu ve belli niteliklere göre oluşturulduğu üzerine durulmaktadır.

Bu bölümün ilk kısmında mezar taşlarının tipolojik özelliklerinden bahsedilmektedir. Karakoyunlu açık hava müzesi mezarlık alanında yapılan bu çalışmanın sonucunda iki çeşit mezar taşı örneğine rastlanılmıştır. Bunlardan ilki “şahideli mezar taşı” ikincisi ise “koçbaşı mezar taşı”dır. Bunlar da kendi içlerinde farklı gruplara ayrılmaktadır. Kitabın bu bölümünde bu gruplandırmalar açıklanmakta, mezar taşlarının özelliklerinden bahsedilmekte, bu şekillerin neleri sembolize ettikleri ve hangi anlamlara geldikleri üzerinde durulmaktadır.

Bu bölümün ikinci kısmında mezar taşlarının süsleme ve dekorasyon özellikleri üzerinde durulmaktadır. Süsleme sanatı kültürel değerlerin ve inanışların işlenmiş halidir. Duyguların, düşüncelerin ve inanışların şekiller ve sembollerle bir sonraki kuşağa aktarılmış halidir. İncelenen mezar taşlarında da süslemelere, dekorasyon işlerine rastlanılmış ve tüm bu unsurlar kitabın bu bölümünde özenle işlenmiştir. İşlemeler arasında Anadolu'ya ait, Anadolu'yu belirten nitelikler,

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

mezhep ve inanç özelliklerinin ya da bazı İslam dinine ait olayların sembolize edildiği şekiller yer almaktadır.

Son kısımda ise mezar taşlarının tarihlendirilmesi üzerinde durulmaktadır. Tarihlendirmelerin bazılarında hatalar, bazılarında eksiklikler ve bazılarında da yanlışlıklar görülmekte ve bunlar incelenmektedir. Bu hataların kimisinde yöresel nedenlerden dolayı hatalar, bazılarında kültürel etkenlerden dolayı oluşan hatalar bazılarında da dil kaynaklı oluşan hatalar olduğu görülmekte ve bu kısımda bunlar incelenmektedir. Biliyoruz ki Karakoyunlu bölgesi dil olarak Arapça Farsça ve Türkçe'nin etkisinde, kültür olarak da hem İran hem de Türk etkisinde, mezhep olarak da hem Caferi hem de Hanefi etkisinde denilebilir. Bu durum tarihlendirmeye de yansımış, bazı yerlerde Farsça tarihlendirme, bazı yerlerde Arapça tarihlendirme yapılmıştır.

Kitabın son kısmında Karakoyunlu tarihi mezar taşları ile ilgili bibliyografya kısmı bulunmaktadır. Hazırlanan bu kitabın bibliyografya kısmına baktığımızda okuyucuya faydalı olacağına inanılan oldukça kapsamlı bir kaynakça olduğu görülmektedir. Bu bölümde, olabildiğince çok kaynağa ulaşmaya çalışılmış, var olan yazılı eserler oldukça titizlikle taranmış ortaya güzel bir çalışma gayreti içinde bulunulmuş olduğu görülmektedir. Ayrıca yüze yakın kaynak taraması arasında, kitaplar, makaleler, bildiriler, raporlar, yüksek lisans tezleri, doktora tezleri, dergiler, belgeler gibi onlarca tarihi ve dini kaynaklar yer almaktadır.

Cengiz Atlı ve Hazal Ceylan Öztürker editörlüğünde ve SERKA'nın desteğiyle hazırlanan bu projenin, Karakoyunlu tarihini daha yakından tanımak isteyen ve mezar taşlarının tarihi, edebi, kültürel ve sanatsal yönünü incelemek isteyen araştırmacılar için bir rehber çalışma olacağı kanaatindeyiz.

KAYNAKÇA

ERGİN, Muharrem (2008), **Orhun Abideleri**, İstanbul: Boğaziçi Yay.

KÖKTEN, İ. Kılıç (2008), **Karsın Tarih Öncesi**, III. Tarih Kongresi, Ankara.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 9/12 Fall 2014

